

kateri od obravnavanih dvorcev so nastali šele v drugi polovici 19. stoletja. Tak je bil dvorec plemiške družine Ritter, ki je bila vodilna družina med goriškimi industrialci 19. stoletja. Pri nekaterih stavbah avtor z novimi izsledki razbija stare mite, ki so jih predhodni raziskovalci sprejemali kot zgodovinska dejstva. Takšen primer je denimo ena najimenitnejših palač, palača Attems Petzenstein na Trgu Edmondo De Amicis (nekoč Trg na Kornu), za katero je že od konca 18. stoletja zaradi napačne navedbe, ki jo je v svoji knjigi *Fastorum goritensium* iz leta 1798 objavil Pietro Antonio baron Codelli, veljalo, da je bil avtor njene prezidave najbolj ugleden avstrijski baročni arhitekt v obdobju vladavine cesarice Marije Terezije, Nicolò Pacassi. Italijanski umetnostni zgodovinarji so do danes nekritično povzemali Codellijevo navedbo, saj je prispevala k ugledu Gorice. Sapač je na podlagi virov ugotovil, da se je Codellijev navedek v resnici nanašal na Nicolòjevega deda Giovannija Pacassija in da Nicolò Pacassi pri projektu ni sodeloval, saj je bil med letoma 1743 in 1761 po naročilu Marije Terezije zaposlen z gradnjo in preurejanjem dunajskih dvorcev Schönbrunn in Hetzendorf.

V Habsburški monarhiji so imeli vsi dvorci na Goriškem podobno funkcijo. Nastali so kot rezidence goriškega plemstva, ki je dajalo deželi poseben nadnacionalni pečat. Prva svetovna vojna je mnoge precej poškodovala, nekatere tudi povsem razrušila, kot na primer Attemsov dvorec v Podgori, Locatellijev in Gironcolijev dvorec v Vrtojbi. Tisti, ki so vojno preživeli, so bili v obdobju kraljevine Italije po večini vsaj za silo obnovljeni, vendar so nekateri dobili nove lastnike, ker so se številne plemiške družine odselile.

Opazne razlike se pokažejo po letu 1947 in knjiga nam ponuja prav primerjavo zgodovinske usode tistih dvorcev, ki so stali na ozemlju, ki je bilo leta 1947 priključeno k Jugoslaviji, s tistimi, ki so stali na ozemlju, ki je prišlo pod Republiko Italijo. V socialistični Jugoslaviji je bila situacija izrazito nenaklonjena grajskim stavbam. Dvorci so bili marsikdaj obravnavani kot dediščina, ki ni slovenska in ki je pripadala »tujim fevdalnim izkoriščevalcem«. Grajske stavbe so nove politične oblasti nacionalizirale, lastniki so se morali izseliti. Razen redkih, ki so postale sedež državnih institucij, kot primer kromberški grad, ki je postal sedež goriškega muzeja, je bila večina ostalih grajskih stavb prepuščena propadanju. K temu negativnemu pojavu je vplivala delno tudi izgradnja Nove Gorice in njen nagel urbani razvoj, ki ni našel ustreznega sožitja s tovrstno kulturno dediščino. Nekateri dvorci so postali celo sedež Uprave državne varnosti, ki je v njih imela preiskovalne zapore. Tak primer sta dvorca Bartolomei in Lenassi v Solkanu. Druge so bile razdeljene med nove lastnike, ki so z nepremišljenimi predelavami grajske stavbe spremenili do neprepo-

znavnosti kot na primer dvorec Šempas. Nekatere je takratna novogoriška uprava dala celo načrtno porušiti, kot se je to med letoma 1960 in 1965 zgodilo z monumentalnim dvorcem Palačem v Solkanu. Ustvarila se je torej neugodna klima, ki tej dediščini ni bila naklonjena, nasprotno, do nje je bila celo uničujoča.

Dvorci v Italiji, razen tistih, ki jih je že prej uničila prva svetovna vojna, so po večini imeli milejšo usodo. Večina dvorcev je ostala v zasebni lasti, tako meščanskih kot plemiških družin, torej je ohranila vzdrževalce, ljudi, ki je na te stavbe vezala več stoletna tradicija. Večjih nepremišljenih posegov, kot se je dogajalo Jugoslaviji, na dvorcih v Italiji ni bilo izvedenih.

Republika Slovenija je v 21. stoletju pred velikim izzivom. Kot moderna država, članica Evropske unije, ima priložnost, da popravi napake 20. stoletja in povrne grajski dediščini pravo mesto, ki ji pripada v slovenskem kulturnem prostoru. Kar nekaj dvorcev je bilo v dvajsetih letih samostojnosti že obnovljenih, mnogi pa še čakajo boljših časov in še naprej neusmiljeno propadajo. Sapačeva dela so vsekakor pomemben korak pri ozaveščanju o pomembnosti naših gradov.

Jernej Vidmar

Angelika Hribar: Rodbinska kronika Dragotina Hribarja in Evgenije Šumi. Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije; Celje : Društvo Mohorjeva družba, 2008, 316 strani. (Knjižnica Kronike, časopisa za slovensko krajevno zgodovino; zv. 11)

Po padcu prejšnjega totalitarnega sistema in državni osamosvojitvi v letih 1990/91 smo se na Slovenskem v veliki meri otresli strahu pred meščanstvom in ga v veliki meri »ponovno odkrili«. Meščanstvo je bilo v prejšnjem sistemu po zaslugi znanih stereotipov o »izkoriščevalskem razredu« v veliki meri pač »na slabem glasu«. Zgodovinske raziskave in objave, ki nastajajo v zadnjem obdobju, počasi rušijo te stereotipe in postavljajo meščanstvo na Slovenskem na tisto mesto, ki mu dejansko pripada v slovenski preteklosti. Med njimi po ocenah naših najvidnejših zgodovinarjev, strokovnjakov za vprašanja, povezana z vlogo meščanstva, zavzema posebno pionirsko mesto monografska raziskava avtorice zgoraj omenjene kronike Angelike Hribar. V svojem delu je pod zelo natančen in znanstveno neoporečen drobnogled postavila ugledni meščanski dru-

žini svojega deda in babice – Hribarje in Šumije. Zgodba obeh družin je v veliki meri »zgodba o uspehu«, pridnosti, sposobnosti in iznajdljivosti ter družbenega vzpona.

V delu najprej sledimo družinama Hribar in Šumi (takrat še Schumi) nekaj generacij v preteklost. Rojeni Ljubljčan Dragotin Hribar (1862–1935) se je izučil za tiskarja, postal lastnik tiskarne v Celju, založnik slovenskih časopisov in politik. Leta 1896 se je poročil z »bogato dedinjo« znane tovarne bombonov in peciva Šumi Evgenijo (1875–1936). Začetnik te tovarne je bil izučeni slaščičar Franc Schumi. V Tomačevem v kočarski družini rojeni Franc je svoje v začetku uspešno podjetje zaradi svojih strasti do zgodovinopisja (in služkinj) spravil v zelo slabo stanje, tako da ga je morala reševati in rešiti njegova ločena žena Josipina Schumi. Njeno podjetnost in marljivost je pri vodenju tovarne poddoločila njena hči Evgenija. Pomemben delež k rasti premoženja in ugleda družine Hribar je seveda prispeval tudi mož Dragotin, ki je v Ljubljani leta 1902 ustanovil tiskarno, tri leta prej pa tudi Prvo kranjsko mehanično-avtomatično tvornico pletenin in tkanin, kasnejšo znano Pletenico. Ugledni gospodarstvenik in politik Dragotin Hribar je postal med drugim po letu 1918 predsednik Kranjske hranilnice ter ustanovitelj in predsednik Ljubljanske borze.

Evgeniji in Dragotinu se je rodilo trinajst otrok

in sedemnajst vnukov, med njimi avtorica omenjene rodbinske kronike Angelika, po izobrazbi profesorica angleškega jezika ter slovenskega jezika in književnosti ter dolgoletna bibliotekarka na Oddelku za germanske jezike in književnosti na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Avtorica je razen na zapisanih in ustnih pričevanjih potomcev Evgenije in Dragotina ter še kakega sodobnika svojo monografijo gradila na skrbnem preučevanju podatkov iz vrste primarnih virov ter jih zelo temeljito preverila in dopolnila s časopisnimi viri in obsežno literaturo.

Poleg že omenjenega neoporečnega znanstvenega pristopa ima delo tudi svojo močno naglašeno dramatično literarno sestavino, saj se na veliko mestih bere kot napet, pogosto tragičen roman. Vse to potrjuje znano misel, da še tako dobra izmišljena zgodba po svoji dramatičnosti zlepa ne more prekiniti resnice. Sem sodijo avtoričini zapisi o sporih in zamerah v družini kot tudi tragične zgodbe družinskih članov, tudi priženjenih oz. primoženih. Taka je recimo znana zgodba o bivšem duhovniku, vidnem znanstveniku in politiku dr. Izidorju Cankarju, ki se je poročil s hčerko Evgenije in Dragotina oziroma Angelikino teto Ano (Ničo), o tragični smeri njune prve hčerke petletne Kajtimare ter njuni ločitvi. Še bolj tragična je zgodba avtoričinega strica Rada in njegove žene Ksenije Gorup pl. Slavinijske, od leta 1936 lastnikov dvorca Strmol, ki so ju leta 1944 v še povsem nepojasnjenih okoliščinah in kot kaže brez vsakega vzroka ubili partizani in zakopali na do sedaj vsaj uradno še neznanem kraju.

Avtorica kronike v uvodu med drugim navaja vprašanje, ki ji ga »skoraj vsakdo postavi«, namreč če so kaj v sorodstvu z znanim Ivanom Hribarjem. V knjigi odgovarja, da Dragotin in Ivan Hribar nista bila v ožjem sorodstvu, da pa je znano le, da obe družini izhajata iz istega konca naše domovine, iz »hribovja« Kamniškega okraja. Ob tem poudari iskreno in nesebično prijateljstvo, ki je vezalo Dragotina in Ivana in ki je prišlo zlasti do izraza v začetku 1. svetovne vojne ob znanem nemško nacionalističnem preganjanju (tudi vojaških eksekucijah) zavednih Slovencev. Takrat je bil Dragotin eden redkih, ki je imel pogum, da se je pri tedanjih avstrijskih oblasteh zavzel za svojega najprej zaprtega, potem pa konfiniranega prijatelja Ivana. Podobnih zgodb, usod posameznih članov družine Hribar je v kroniki v izobilju, vsak bralec se bo z njimi pač moral seznaniti sam.

Kroniki dajejo dodatno znanstveno težo zelo natančen in pregleden seznam uporabljenih virov in literature, kar 411 opomb pod črto, natančni družinski rodovnik sedmih generacij družine Hribar, podrobno imensko in krajevno kazalo, bogat izbor fotografij, obsežen nemški povzetek in končno, nikakor pa ne nazadnje tudi obsežna in zelo temeljita spremna študija dr. Eve Holz Nekaj utrinkov o

meščanstvu na Kranjskem v drugi polovici 19. stoletja in v času med obema vojnama.

Kot lahko razberemo iz omenjenega dela, je družina Hribar preživela viharne in manj viharne čase, žal pa tega ne moremo reči za obe znameniti ljubljanski stavbi, ki sta bili v veliki meri neločljivo povezani z njihovim družbenim vzponom, življenjem in delovanjem: stavbi Šumija in Pletenine.

Naj še enkrat ponovimo, da je Rodbinska kronika Dragotina Hribarja in Evgenije Šumi avtorice Angelike Hribar v veliki meri pionirsko delo, ki v marsičem orje pregovorno ledino na področju študij vidnih rodbin slovenskega meščanstva. Avtoričine ugotovitve so že našle svoje mesto v delih vidnih slovenskih zgodovinarjev¹ in tudi v bodoče ne bo mogel mimo tega dela nihče, ki bo preučeval zgodovino slovenskega meščanstva v 19. in 20. stoletju.

In še nekaj opravičila na koncu tega vse prekratkega zapisa. Od časa do časa se zaradi »spleta nesrečnih okoliščin«² zgodi, da kakšno pomembno zgodovinsko delo ne zasluži pravočasno tiste pozornosti, ki si jo zaradi svoje tehtnosti po vsej pravici zasluži. Delo Angelike Hribar bi si svojo ustrezno predstavitev nedvomno zaslužilo že bistveno prej, zamuda gre povsem »na dušo«³ spodaj podpisane poročevalca.

Andrej Vovko

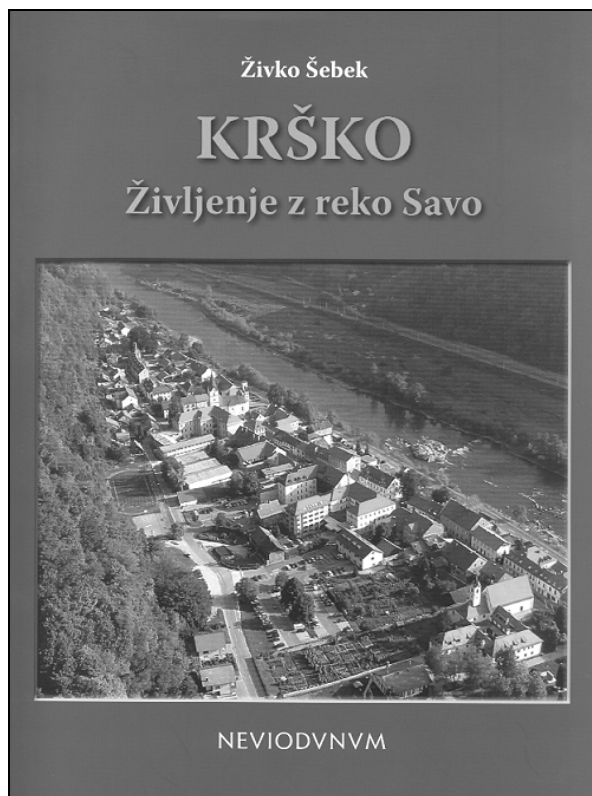
Živko Šebek: Krško – življenje z reko Savo. Krško : Zavod Neviodunum, 2009, 123 strani.

Sava tu teče že tisočletja, a ne bo nikdar več taka, kot je bila nekdaj.

Živko Šebek

Reka Sava je bila dejansko dolga stoletja, če ne celo tisočletja, glavna žila, ki je narekovala in krojila usode in življenja ljudi ob svojih bregovih in ravno zato je milo rečeno zelo nenavadno, da se danes zelo redki zgodovinarji in raziskovalne ustanove podrobneje ukvarjajo s tem delom slovenske zgodovine. Leta 2009 je Narodni muzej Slovenije izdal imenitno monografijo Ljubljana – kulturna dediščina reke kot dopolnilo istoimenske razstave. Slična monografija o reki Savi bi zagotovo utegnila biti še vsaj enkrat debelejša, čeprav je že 471 strani v monografiji o Ljubljani prav impresivnih, a vendar je

¹ Andrej Rahten: *Izidor Cankar, diplomat dveh Jugoslavij*. Center za evropsko prihodnost, Mengeš, ZRC SAZU, Ljubljana, 2009.

Sava najdaljša slovenska reka, ki je odtisnila svojevrsten pečat vsemu življu na svojih bregovih.

Nobena muzejska institucija, z izjemo skromne zbirke o zgodovini plovbe po Savi v litijskem muzeju, nima oblikovane javne zbirke, niti se načrtno ne ukvarja z raziskovanjem te tematike. Pa vendar bi lahko še toliko odkrili in povedali ...

Živko Šebek ima v svoji bibliografiji zabeleženih že lepo bero monografij ter drugih publikacij. S posebno vnemo in trmo, tako značilnih za klasično meščansko vzgojo in izobrazbo, nenehno išče, zbira in raziskuje sledove preteklosti, zavedajoč se, da iz le-te izhajamo in samo zaradi nje smo, kar smo. Izvira iz znamenite rodbine Pfeifer, s celo vrsto znamenitih osebnosti, politikov, županov in družbenih delavcev, ki so pomembno zaznamovali Krško v 19. in 20. stoletju, zato upravičeno velja za krško legendo. S svojo predanostjo, vnemo in natančnostjo je v svojih raziskavah in dognanjih že zdavnaj presegel ozke lokalne okvire, o čemer priča tudi zadnja knjiga o reki Savi.

Avtorjev temeljni vir so bile raziskave dr. Eme Umek o plovbi po Savi in Ljubljani. Vse ostale podatke je nabral po različnih virih in gradivu, kar dokazuje obsežen seznam virov in literature na koncu knjige, ki je lahko zelo koristna odskočna deska za morebitne bodoče raziskovalce zgodovine plovbe po reki Savi.

V uvodu avtor z dodatkom osebne note bralcem pojasni namen in potek nastajanja knjige. V na-